

וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים (יג, יח)

כלומר, בני ישראל יצאו ממצרים כשהם חמושים בנשק (הסבר ראשון ברש"י).

כותב על כך רבינו בחיי, שעל אף כל הנסים שנעשו לישראל באותה עת, אין אדם פטור מהשתדלות טבעית. לכן התחמשו בני ישראל בנשק, על אף שלבסוף לא הזדקקו לו ונושעו בדרך נס.

ובלשונו: "וחמושים עלו בני ישראל – על דרך הפשט יצאו ישראל ממצרים חלוצים כאנשי צבא היוצאים למלחמה. ואע"פ שאין ישראל כשאר העמים שיהיו צריכים להזדיין כנגד האויבים, דרך התורה לצוות שיתנהג אדם במקצת בדרך הטבע והמקרה, ואחרי כן יפעל הנס. וכן מצינו שאמר הקב"ה ליהושע (יהושע ח, ב) 'שים לך אורב לעיר מאחריה', ועם מלומדי הנסים והנפלאות למה יצטרכו לאורב? אלא שרצון התורה בכך שיעשה אדם בדרך הטבע כל מה שבידו לעשות, והשאר יניח בידי שמים. וכן אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כא, לא), 'סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה', כלומר, חייבים בני אדם להישמר בנפשותיהם ולהכין סוסים וכלי מלחמה, והקב"ה יושיע, כי התשועה לו לבדו יתברך".

והנה מצרים נוסע אחריהם (יד, י)

על המילים "והנה מצרים נוסע אחריהם", כותב רש"י - "בלב אחד כאיש אחד";

כלומר, הוקשה לרש"י, מדוע הפסוק משתמש בלשון יחיד ("נוסע אחריהם") ולא בלשון רבים ("נוסעים אחריהם"), ועל כך התשובה היא שהמצרים היו מאוחדים בדעתם לרדוף את ישראל – "בלב אחד כאיש אחד".

באופן דומה כותב רש"י בפרשת יתרו, ביחס למעמד הר סיני; שם נאמר (שמות יט, ב), "ויחן שם ישראל נגד ההר", בלשון יחיד ("ויחן" במקום "ויחננו"), ומסביר רש"י, "כאיש אחד בלב אחד".

ועמדו המפרשים על הבדל מסוים בין לשונות רש"י בשני המקומות: כאן בפרשה לעניין מצרים, לשון רש"י היא "בלב אחד, כאיש אחד" (קודם "כאיש אחד", ואז "בלב אחד"); ואילו בפרשת יתרו לעניין מתן תורה, הסדר ברש"י הפך - "כאיש אחד, בלב אחד" (קודם "כאיש אחד" ואח"כ "בלב אחד").

בספר אוצר אפרים מובא בשם האבני נזר להסביר הבדל זה כך: עם ישראל, מאוחד באחדות פנימית הטבועה בהם, והם כנשמה אחת בגופים רבים. ייתכן שיפרידו ביניהם חילוקי דעות ומריבות קשות, אך כאשר אלה מתבטלים, וכאשר הם מתאחדים לשם שמים, כמו במעמד הר סיני, הם חוזרים למעשה למצבם השלם והטבעי - האחדות. לא כן אצל המצרים - התאחדותם הייתה רגעית בלבד, לצורך מטרה משותפת זמנית - המרדף אחרי בני ישראל.

לכן, ביחס למצרים, הלשון היא "בלב אחד, באיש אחד" - ה"לב אחד", הרצון הרגעי המשותף, הפך אותם באופן זמני ל"איש אחד" (ולכן מקדים רש"י "בלב אחד" ורק אח"כ "כאיש אחד"). ואילו ביחס לעם ישראל (בפרשת יתרו) הסדר הוא הפוך - "כאיש אחד בלב אחד" - באופן טבעי הם איש אחד, וה"לב אחד", המטרה המשותפת, רק החזיר אותם למצבם הטבעי (לכן מקדים שם רש"י "כאיש אחד" ל"לב אחד")¹.

לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (יד, יג)

בקשר לפסוק זה ישנו סיפור ידוע על רבי יחזקאל לנדא (אשר לימים כונה "נודע ביהודה" על שם חיבורו), בעת שהיה בן שתים עשרה שנים בלבד.

¹ אח"כ ראיתי שברוח זו מפורש גם בספר פחד יצחק לגר"י הוטנר (פחד יצחק - פסח, מאמר מא), וזו לשונו: "...שלעניין נסיעת מצרים על הים אמרו 'בלב אחד כאיש אחד', ואילו לעניין חניית ישראל, סדר הדברים הפוך הוא: 'כאיש אחד בלב אחד'. ובוודאי שראוי להתעורר על שינוי זה בלשון חכמים. אלא, שמשל למה הדבר דומה, למי שאומר, כי מכיוון שידו הימנית וידו השמאלית של ראובן שייכים הם לאיש אחד, לכן כל מה שהיד הימנית רוצה גם היד השמאלית רוצה. ואילו כשהמדובר הוא בשני אנשים נפרדים, אז סדר המאמר היא להיפך, מכיוון שגם ראובן וגם שמעון רוצים אותו הדבר, לכן השתתפו יחד. ולהכי, הרי ישראל נמצאים תמיד בסוד האחדות, וכלליות כנסת ישראל אינה אלא קומה אחת, ממילא כשהם חונים בלשון יחיד, הכוונה היא דמשום שהם כאיש אחד, והיחידים שבהם הם כמו יד הימין ויד השמאל של גוף אחד, לכן הם בלב אחד וכולם רוצים בחניה זו של הר סיני. ויחן ישראל כאיש אחד בלב אחד. שאני מצרים, שהם עומדים תמיד בסוד הפירוד, יתפרדו כל פועלי אוויר, ילתאוהו יבקש נפרד, ולכן כשהם נוסעים בלשון יחיד הכוונה היא כי משום שהם כולם רוצים בנסיעה זו של רדיפה אחרי ישראל, לכן השתתפו כולם לדבר אחד, והרי הם כלב אחד באיש אחד. ולשון חכמים מרפא".

באותה עת, נפל ויכוח בין כמה גדולי ישראל בשאלה הלכתית בעניין מעשה שאירע: שני אחים חיו שנים רבות באהבה ובאחוה והיו שותפים במסחר ובקניין. אך בחלוף הזמן, פרצו ביניהם סכסוכים ומריבות שהביאו לפירוד גמור ביניהם, והגיעו הדברים לכדי כך שאחד מהם קפץ ונשבע שבועה חמורה שאין לה התרה, כי לא יוסיף לראות את פני אחיו לעולם. שבועה זו דיכאה מאוד את רוחו של האח השני, ובהמשך אחזו השבץ ומת. האח שנשבע, נפשו הייתה מרה עליו והיה אכול רגשי חרטה, כי הרגיש שהוא זה שגרם למיתת אחיו. מתוך רגשות אלו, הוא חפץ לבוא ולראות את פני אחיו המת ולבקש ממנו מחילה. אך אז נזכר בשבועתו, שלא יראה את אחיו לעולם, ואם כן לכאורה הוא מנוע מלבווא ולראות את פני אחיו בפעם האחרונה כפי שרצה. שאלה זו נדונה להלכה על ידי הפוסקים באותו זמן, והביאה אותם לפלפולים וחקירות ארוכות בהלכות שבועות.

השמועה אודות השאלה הגיעה ליחזקאל בן השתים עשרה (שכבר נודע אז כ"עילוי מאפטא"), והוא פנה לרבו ואמר לו – תמה אני על גדולי דורנו המחפשים דרכים רחוקות בתלמוד ובפוסקים, בזמן שדבר זה מפורש בתורה להיתר; רבו שאל אותו בפליאה היכן הדבר מפורש, והנער ענה לו שהדבר פשוט מאוד: הקב"ה הבטיח לישראל בנוגע למצרים – "לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם", דהיינו, שלא יראו את המצרים לעולם; והנה בכל זאת אנו מוצאים שראו אותם, שהרי נאמר לאחר מכן "וירא ישראל את מצרים מת על שפת היס". הכיצד? אלא מכאן ראייה, שהבטחה או שבועה שלא לראות, אינה כוללת ראייה שלאחר מיתה. ואם כן לאותו אח מותר לראות את חברו.

[המעשה מובא בספר "שרי המאה" (הרב יהודה לייב הכהן מיימון), חלק א, עמ' 193-194. וממשיך המחבר, "ומאז התחיל להתפרסם כמרא דהלכתא, וכבר בימי עלומיו התחילו לפנות אליו מקרוב ומרחוק בשאלות הנוגעות להלכה ולמעשה, ושמך יצא לתהילה בתור גאון ההלכה גם בתוך גדולי דורו וגם בתוך קהל החסידים, למרות מה שרבי יחזקאל היה מתנגד להם ולדרכם ושיטתם ומפעם לפעם היה דן ברותחים אותם ואת רבותיהם".] ועיין למטה בהערה².

ויאמר ה' אל משה, מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו (יד, טו)

אמירה זו של הקב"ה למשה, "מה תצעק אלי" לכאורה תמוהה: וכי יש דבר פסול בתפילה וצעקה לקב"ה במצב של מצוקה וצרה?!

ובפרט תמוה הסברו של רש"י, הכותב: "מה תצעק אלי, למדנו שהיה משה עומד ומתפלל, אמר לו הקב"ה, לא עת עתה להאריך בתפילה, ולכלול בתפילה שבחים והקדמות, שפיכת לב כללית וכו', מובנים, שהרי דווקא משום שישראל נתונים בצרה, ראוי להאריך בתפילה!

ונראה לפרש כך: רש"י אינו כותב "לא עת להתפלל", אלא "לא עת להאריך בתפילה"; במצב הרגיל, שבח הוא להאריך בתפילה, ולכלול בתפילה שבחים והקדמות, שפיכת לב כללית וכו', באופן שהתפילה כוללת יותר מההתייחסות לבעיה הספציפית המתעוררת; וכך נהג משה גם הפעם, ועל כך אומר לו הקב"ה, בעת הזו שישראל נתונים בצרה, בפחד ובאי ודאות, די במה שהתפללת, וכעת, אמור לבני ישראל ויסעו.

[וביתר עומק: ככלל, התפילה אינה רק "כלי" להשגת הדבר המבוקש, אלא יש בה תכלית עליונה, נשגבה, של יצירת קשר עם הקב"ה; ומשום כך אף מצאנו אצל האבות, ש"התאוה" הקב"ה לתפילתם (עד כדי כך שמבואר בחז"ל, שהייתה זו הסיבה לעקרותם של האבות, כדי שיתפללו³; וכנראה הכוונה היא לחיבור ולהתעלות הרוחנית הנוצרת ע"י התפילה, שאלה מתאוה הקב"ה; כי מעלת התפילה והבקשה אינה רק הדבר המבוקש עצמו, אלא הקשר והחיבור לקב"ה); ועל רקע זה אומר הקב"ה למשה, שבמצב רגיל, כשם

² שתי הערות בעניין הנ"ל:

(א) הבאנו את המעשה כמתייחס לנודע ביהודה בצעירותו, כי כך הוא מובא ב"שרי המאה" ובספרים נוספים. אך רבי ברוך אפשטיין (מחבר התורה תמימה), בספר זכרונותיו "מקור ברוך" [חלק ד', וילנא, תרפ"ח, עמ' תתקצז-תתקצט], מספר את המעשה על עצמו, כששהה אצל הנצי"ב, וצ"ע (המחבר מספר זאת על "תלמיד אחד", ובסוף הסיפור כותב שהתלמיד הוא עצמו).

(ב) לגופו של עניין יש להעיר, שהנדון לכאורה אינו דומה לראיה. בעניין המצרים, ההבטחה הייתה "כי אשר ראייתם את מצרים היום, לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם", כלומר, לא תראו את מצרים כפי שראיתם אותם היום, חיים ושלמים (וכך גם היגיון הפסוק, כי הפחד של בני ישראל הוא מהמצרים במצבם הנוכחי, שהם חיים ומבקשים להענישם, וכנגד פחד זה מרגיע אותם הקב"ה), מה שאין כן באותו אח שנשבע, השבועה הייתה כללית יותר, שלא לראותו כלל, וצ"ע.

³ בראשית רבה, מד, ה- "ולמה נתעקרו האימהות? שהקב"ה מתאוה לתפלתן ומתאוה לשיחתן".

ש"מתאוה" הקב"ה לתפילת האבות, כך גם היה ראוי שמשה יאריך בתפילתו; אך משום צער העם כולו, העומדים בפחד ובאי ודאות, מעדיף הקב"ה שלא לנהוג עם משה כדרך שנהג עם האבות, אלא יקצר בתפילתו וינהיג את בני ישראל אל הישועה].

והרמב"ן מפרש את המילים "מה תצעק אלי וגו'", בדרך הבאה: אימתי אדם צועק אל הקב"ה? כאשר הוא נתקל במצב חדש ובלתי צפוי, שאז הוא צועק אל הקב"ה ומבקש ממנו שיורוהו עצה, שתחלץ אותו ממצב בלתי צפוי זה. אולם, כאשר הקב"ה כבר הבטיח לאדם מראש שיקרה מצב זה, וגם הבטיח לו מראש שיושיע אותו, אזי כשמגיע אותו מצב, אין האדם צריך לצעוק ולהתחנן לישועה ועצה (שהרי הובטח לו כבר שבדיוק כך וכך יקרה ושייושע). כל שעליו לעשות הוא להמתין, או לכל היותר לפנות לקב"ה ולשאול מה עליו לעשות להתקיימות ההבטחה, אך אין מקום לצעקה ותחינה.

וכך גם בענייננו: הקב"ה כבר הבטיח למשה, שהמצרים ירדפו אחרי בני ישראל ושסופם להיושע מהם (כאמור בפסוקים ג-ד לעיל: "ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ, סגר עליהם המדבר, וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם, ואיכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה'"), ולכן כשמשה רואה את המצרים מתקרבים, אין טעם שיצעק ויתחנן לה', אלא עליו פשוט להמשיך בדרכו ולהמתין להדרכת ה' וישועתו. וזהו, אם כן, ביאור המילים "מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו".

[והנה, רש"י, בפירושו השנן לפסוק זה (שאותו הוא מוסיף מיד לאחר פירושו הראשון שכבר נדון לעיל), כותב כך: "דבר אחר, מה תצעק אלי, עלי הדבר תלוי ולא עליך". ונראה שכוונתו לומר מעין הסבר הרמב"ן הנ"ל - הואיל וכבר הבטיח הקב"ה מראש את התרחשות המצב ואת התקיימות הישועה, הרי אין האדם נדרש יותר לפעול בתפילה, וכל שעליו לעשות הוא להמתין ולראות כיצד יפעל הקב"ה ויקיים את הבטחתו, ולכך מכוון רש"י באומרו "עלי הדבר תלוי ולא עליך", אינך צריך להתאמץ בתפילה, שהרי הבטחתי כבר מראש את התרחשות הדברים].

עוד בעניין הסבר הפסוק "מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו":

האור החיים שואל גם הוא את השאלה המתבקשת - מה פירוש המלים "מה תצעק אלי", וכי יש פסול בתפילה לקב"ה? ועוד הוא שואל, מה פשר המשך הפסוק "דבר אל בני ישראל ויסעו", הרי באותה עת טרם נבקע הים, ולהיכן "ייסעו"?

ובתשובה לשאלות אלה הוא מפרש את הפסוק כך: כידוע, בני ישראל עבדו במצרים עבודה זרה, ועל כן כשקרבו לים סוף, מידת הדין קטרגה ואמרה "מה נשתנו אלו מאלו", ישראל אינם ראויים להצלה בזמן שעל המצרים נגזרים מוות וכליה (ועוד יותר התעורר הקטרוג, כאשר אמרו "הלא טוב לנו עבוד את מצרים" כמבואר בפסוקים). על רקע זה, אומר הקב"ה למשה - התשובה לקטרוג זה אינה בתפילה, אלא במעשה מצד בני ישראל: אם יתעצמו בכל לבם במידת האמונה, יזכו בכך להגביר עליהם את מידת הרחמים. לכן, צווה עליהם בשמי לנסוע קדימה אל הים, גם כשהדבר נראה כרגע תמוה ובלתי מובן; ועל ידי שיעשו כך, תתגבר מידת הרחמים על מידת הדין וייושעו.

וזוהו "מה תצעק אלי", לא התפילה היא הפתרון למצב שנוצר ולקטרוג מידת הדין, אלא התעצמות באמונה - "דבר אל בני ישראל ויסעו", עוד לפני בקיעת הים [ולכן נאמר קודם "דבר אל בני ישראל ויסעו", ורק לאחר מכן מצווה הקב"ה את משה להרים את ידו ולבקוע הים] (ועיין לשונו בהערה⁴).

והמים להם חומה, מימינם ומשמאלם (יד, כב, וכן יד, כט)

הצירוף "והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" חוזר על עצמו פעמיים: בפרק יד פסוק כ"ב, ולאחר מכן גם בפסוק כ"ט.

⁴ "אכן יתבאר העניין על פי מאמרם ז"ל (שמות רבה, כא) שישאל היו נתונים בדין, מה אלו אף אלו. ודבר ידוע הוא, כי כוח הרחמים הוא מעשים טובים אשר יעשה האדם למטה יוסיפו כוח במידת הרחמים... והנה, לצד שראה א-ל עליון כי ישראל קטרגה עליהם מידת הדין, והן אמת כי חפץ ה' לצדק ישראל, אבל אין כוח ברחמים לצד מעשיהם כנוכח, אשר על כן אמר למשה תשובה ניצחת, מה תצעק אלי, פירוש, כי אין הדבר תלוי בידי, הגם שאני חפץ עשות נס, כיוון שהם אינם ראויים, מידת הדין מונעת, ואין כוח ברחמים כנגד מידת הדין המונעת. ואמר אליו, 'דבר אל בני ישראל', פירוש, זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם ויסעו אל הים קודם שייחלק, על סמך הביטחון, כי אני אעשה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר הרחמים. 'ואתה הרם את מטך', פירוש, באמצעות מעשה הטוב נעשה להם הנס ובקע הים, כי גדול הביטחון והאמונה הלו להכריעם לטובה. ותמצא שכן היה, וצדיק הראשון הוא נדב בן עמינדב, שנכנס עד גרונו... ונראה לי לומר כי רשם ה' לומר להם טעם תגבורת הדין עליהם לצד שהם המעיטו בלבם האמונה, ואמרו 'הלא טוב לנו עבוד את מצרים', לזה ציווה ה' לעשות כנגד עוון זה, הצדקת האמונה בכל תוקף..."

והנה, בפסוק כ"ט (הפעם השנייה), המילה "חומה" כתובה בוי"ו חסר, כמו "חמה", כעס. ומבואר במדרש, שהדבר בא ללמד שבשעה זו התעורר קטרוג על בני ישראל, שלא להצילם מן היס, כי אף הם עבדו עבודה זרה במצרים, ומדוע ישתנה דינם מדין המצרים [מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה" וכו'].

והנה, בזמן שהקב"ה הביא על המצרים את עשרת המכות, גם אז לכאורה היה מקום למידת הדין להעלות את אותה טענה (מדוע רק המצרים לוקים וישראל אינם לוקים, ומה נשתנו אלו ואלו וכו'), ואם כן מדוע התעוררה רק כעת, בעת מעמד קריעת הים?

עונה על כך המשך חכמה – כל זמן שהיו ישראל במצרים, היו מאוחדים ושררה ביניהם אחווה, ודבר זה עמד לזכותם. אך כשהגיעו לים והתחלקו לדי' כתות והחלו נחלקים זה עם זה (כמובא ברש"י, שאלה אמרו נחזור למצרים, ואלו אמרו נעשה מלחמה וכו') אבדה זכות זו, וחזר הקטרוג. וכך הדבר לדורות – אם הציבור מאוחד ונוהגים זה עם זה באחוה, יש בכך כדי להגן עליהם, גם כאשר יש בו חטאים; ואם חלילה להיפך, שמפולגים ומסוכסכים, מתעוררת מידת הקטרוג, גם אם צדיקים הם.

וממשיך המשך חכמה: אף על פי שבדרך כלל אנו מוצאים שהעונשים על העבירות המעשיות (חילול שבת וכו"ב) חמורים יותר מהעונשים על פגמים שבמידות (ולמשל, העונש על חילול שבת גדול לאין ערוך מעונשים שמצאנו על פגמים שבמידות), מכל מקום כשמדובר בציבור, אזי המידות הן המכריעות, וציבור הפגום במידותיו, שיש בו פילוג וכד', נענש ביתר חומרה מאשר ציבור שחוטא בעבירות מעשיות כגון עבודה זרה, ולכן התעורר הקטרוג (והוא מביא כדוגמה את דברי חז"ל הידועים בירושלמי מס' פאה פרק א', שם נאמר, שדורו של אחאב, על אף שהיו שטופים בעבודה זרה, היו מנצחים במלחמה מכוח האחדות שביניהם, וראיות רבות נוספות).⁵

והמים להם חומה, מימינם ומשמאלם (יד, כב, וכן יד, כט)

כמבואר לעיל, מהכתיב החסר של המילה "חומה", למדו חז"ל שיש לקרוא "חמה", ללמד שהתעורר קטרוג על עם ישראל, מדוע לא יהיה דינם כמצרים לטבוע בים.

אלא שנשאלת השאלה, הרי הביטוי "והמים להם חומה וגו'" נאמר פעמיים: גם בפסוק כ"ב, וגם בפסוק כ"ט; ומדוע רק בפעם השנייה המילה חומה היא בכתיב חסר, ולא כבר בפעם הראשונה?⁶

ומיישב הגר"א כך (מובא בפנינים משולחן הגר"א): המעיין בפסוקים אלה (פסוק כב ופסוק כט הנ"ל) יראה, שיש הבדל נוסף ביניהם: בפעם הראשונה, בפסוק כב, הלשון היא "בתוך הים ביבשה" ("ויבואו... בתוך הים ביבשה, והמים להם חומה...") ואילו בפעם השנייה, בפסוק כט הסדר הפוך: "ביבשה בתוך הים" ("ויבני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, והמים להם חומה..."). והטעם לכך הוא, שהפסוק הראשון (כ"ב), מתייחס לאנשים שנכנסו לים בחירוף נפש (כנחשון בן עמינדב), כאשר הים טרם נהפך ליבשה (ולכן הסדר בפסוק זה הוא "בתוך הים, ביבשה" – קודם הלכו בתוך הים, ורק אח"כ היה הים ליבשה). לעומת זאת הפסוק השני, מתייחס לאנשים שהיו קטני אמונה, ולא נכנסו עד שווידאו שהים הפך ליבשה (ולכן מקדים שם הכתוב את היבשה ומדגיש אותה תחילה – "ביבשה, בתוך הים").

⁵ ובלשונו: "בהתבונן בדרכי התורה נראה, כי במצוות מעשיות כמו עו"ג ועריות, יש כרת וסקילה ושאר מיתות ומלקות, לא כן בנימוסיות ומדות, כמו מחלוקת, לשון הרע, רכילות, גזל, אין מלקות, דהוי לאו הניתן לתשלומין או דהוי לאו שאין בו מעשה. אולם, זה דווקא ביחיד העושה, אבל אם הצבור נשחתיך, בזה מצאנו להיפך בירושלמי דפאה, דורו של דוד כולם צדיקים היו וע"י שהיו בהן דילוטורין היו נופלים במלחמה כו' אבל דורו של אחאב עובדי עו"ג היו וע"י שלא היו בהן דילוטורין היו יורדים למלחמה ומנצחין בו. שאם הצבור נשחתיך בעו"ג ועריות, על זה נאמר 'השוכן אתם בתוך תומאותם', אבל בנימוסיות ומדות לשון הרע ומחלוקת, על זה כתוב 'רומה על השמים כו' כביכול סלק שכינתך מהם... ובוזה אתי שפיר המדרש שהובא בילקוט, 'והמים להם חומה', מלמד שעמד סמאל ואמר, רבש"י, לא עבדו עבודה זרה ישראל במצרים ואתה עושה להם נסים כו' ונתמלא עליהם חמה, וביקש לטובען, לכן כתוב חמה חסר וי"ו; היינו, דעל הנסים שעשה להם בהוציאם ממצרים, לא טען, משום דהגם דהיו נשחתיך במצוות, כמו שעבדו עו"ג והפרו ברית מילה, אבל מיושרין היו במדות, שלא היה בהן לשון הרע והיו אוהבין זה את זה, יעו"ש מכילתא בא פ"ה...".

[ובסוף דבריו רומז המשך חכמה לדבר נוסף בעומק העניין – כאשר הציבור אינם באחדות, אזי אובדת מהם זכות ה"ציבור" המביאה סייעתא דשמיא, ואז הקב"ה דן אותם כיחידים. ובלשונו: "ולכך, בצבור, הקב"ה עושה להן נסים. אבל במים, כשנחלקו לדי' כתות, ויש שאמרו 'שוב מצרימה', הלשון [=הלשינה מידת הדין] שצריך לדון אותם כיחידים, והן נכרתין על עו"ג, והיך (=איך) אתה עושה להם נסים ודו"ק"].

⁶ עיין עוד במשך חכמה ביישוב שאלה זו.

וממילא מובן גם מדוע נאמר "חמה" רק בפסוק השני; כי רק על אנשים חסרי אמונה אלה התעורר הקטרוג מדוע נשתנו מהמצרים, ולא על מוסרי הנפש המתוארים בפסוק הראשון. וכך מיושב ההבדל בין שני הפסוקים⁷.

ויבואו מרתה, ולא יכלו לשתות מים ממרה, כי מרים הם; ויורהו ה' עץ, וישלך אל המים, וימתקו המים (טו, כג-כה)

[את הדברים הבאים ראיתי בספרו של הגאון הרב משה שולזינגר זצ"ל, "משמר הלוי" על התורה, שם כותב המחבר שכך היה הגאון הרב יחזקאל אברמסקי מספר בליל שבועות].

כשהיה הגאון רבי יחזקאל אברמסקי רב ברוסיה במלחמת העולם הראשונה, הוא היה נוסע מפעם לפעם אל הגאון רבי חיים מבריסק, לשהות אצלו.

באחת הנסיעות הללו היה הרב אברמסקי ברכבת, וראה שם ספר, שבהקדמתו מביא המחבר את הפסוקים הנ"ל שבפרשתנו ("ויבואו מרתה, ולא יכלו לשתות מים וכו'") וכותב עליהם הסבר. והיה הרב אברמסקי משבח הסבר זה ואומר – "תדעו, אין זה הפשט בפסוק, אבל הז'רגון [הצלצול, כלומר, ה'ווארטי' שבלב הרעיון] הוא טוב". ואף הגאון רבי חיים מבריסק נהנה מהדברים.

וזהו ההסבר שנתן אותו מחבר לפסוק:

"ויבואו מרתה – לפעמים יש שאדם מגיע ל"מרתה", יש זמנים ומצבים שבהם מר לאדם, מכל מיני סיבות;

"ולא יכלו לשתות מים, ממרה" – אין אותו אדם יכול ללמוד תורה (כידוע, התורה נמשלה למים, כלשון חז"ל "אין מים אלא תורה"), "ממרה", מרוב מרירות מצבו;

"כי מרים הם" – הוא מנסה ללמוד ומרגיש שלא עולה בידו, הכול מר לו, מחמת מועקתו וצרותיו.

"ויורהו ה' עץ" – הקב"ה מורה לו עצה. ומהי העצה?

"וישלך אל המים, וימתקו המים" – ישליך האדם את עצמו בכל זאת, עם כל צרותיו ומועקתו, "אל המים", אל לימוד התורה; ושכך יעשה, מובטח לו שלבסוף "ימתקו המים", יהיה לו מתוק..

והיה הרב אברמסקי מסיים "אבער ואלט איר וויסן אז סאיז נישט דער פשט אין פסוק נאר דער ז'רגון איז גוט" – תדעו שאין זה הפשט בפסוק רק הרעיון הוא טוב..

ויבוא עמלק, וילחם עם ישראל (יז, ח)

הכתוב מתאר את התקפת עמלק על בני ישראל ואת נצחונם של ישראל. ובסופה של הפרשה מכריז הכתוב, שהמלחמה בעמלק היא נצחית, ויש לזכור אותה: "ויאמר ה' אל משה, כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע, כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. ויבן משה מזבח, ויקרא שמו ה' נסי, ויאמר, כי יד על כס י-ה, מלחמה לה' בעמלק מדור דור".

הרב זקס (רבה הראשי של אנגליה לשעבר), בספרו שיג ושיח (על פרשת בשלח, במאמר "פני הרוע"י), דן בשאלה מתבקשת: בכל ימי חייו של משה, תקפו העמלקים את ישראל פעם אחת בלבד. לעומתם, המצרים שעבדו את עם ישראל מאות שנים, והגיעו אף לרצח עם, כשציוו להרוג את הזכרים. לכאורה, יש להסיק מכאן שאם יש אומה שמגלמת באותה עת את הרוע והאכזריות, זוהי מצרים. והנה, בניגוד לכך, רק ביחס לעמלק נאמר "מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים" ו"מלחמה לה' בעמלק מדור דור", דבר שלא מצאנו ביחס למצרים.

השאלה מתגברת כשמעיינים בספר דברים כג, ח, שם מצווה התורה "לא תתעב מצרי, כי גר היית בארצו". ואילו ביחס לעמלק נאמר שם בהמשך (כה, יז-יט) שחובה לזכרו ולמחותו, "זכור את

⁷ וישנה גם תשובה נוספת בשם הגר"א (מובאת גם היא בפנינים משולחן הגר"א): הקטרוג על עם ישראל התעורר משום פסל מיכה שעבר עמם בים, כמבואר בחז"ל; והנה, מיכה השתייך לשבט דן, שהיה האחרון בסדר ההליכה ("ימאסף לכל המחנות"). לכן התעורר הקטרוג רק כשאחרון השבטים, דן, נכנס אל תוך הים. וכך איפוא מיושבים הפסוקים: פסוק כב, שבו נאמר "בתוך הים - ביבשה", מתאר את המצב שבו השבטים הקדמיים ירדו לים והאחרונים עדיין ביבשה (ולכן הסדר הוא "בתוך הים ביבשה", הראשונים בים והאחרונים עדיין ביבשה). ואז טרם התעורר הקטרוג, כי שבט דן טרם ירד לים; ואילו פסוק כד, שנאמר בו "ביבשה בתוך הים", מתאר את השלב המתקדם יותר, שבו הקדמיים כבר עלו ליבשה והאחרונים יורדים לים (ולכן הקדים יבשה לים). ומשום כך דווקא באותה העת התעורר הקטרוג, כי כאמור, הקטרוג התעורר רק כשאחרון השבטים, דן, נכנס לים. ולכן רק שם נאמר "חמה".

אשר עשה לך עמלק, בדרך בצאתכם ממצרים, אשר קרך בדרך, ויזנב בך כל הנחשלים אחרך, ואתה עיף ויגע ולא ירא אלוקים... תמחה את זכר עמלק מתחת השמים, לא תשכח". כיצד זה שדווקא היחס לעמלק שונה כל כך מהיחס למצרים?

התשובה היא, שהמצרים שיעבדו את בני ישראל מתוך פחד, כאמור בפרשת שמות (א, ט) – "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו". אמנם נכון, שהפחד התפתח לשנאה ולשעבוד אכזר, אך בסופו של דבר, ביסוד התנהגותם עמד הפחד. מדובר (בלשון הרב זקס) ב"שחקן רצינונלי". לעומת זאת, אצל עמלק, מדובר ברוע צרוף לשמו. עמלק לא נטפל לישראל מתוך פחד מעוצמתם, אלא להיפך – "ויזנב בך כל הנחשלים, ואתה עיף ויגע" (וכלשונו של הרב זקס, שם: "המצרים פחדו מבני ישראל כי בני ישראל היו חזקים. העמלקים תקפו את בני ישראל כי בני ישראל היו חלשים"). הרוע הצרוף של עמלק, הוא זה שהתורה מצווה שלא להתפתות להתעלם מקיומו ולא להתפתות ולנסות להשלים עמו⁸.

ויבוא עמלק וילחם עם ישראל (יז, ח)

עמלק תוקף את בני ישראל ביציאתם ממצרים. לכאורה, מדוע לא תקף אותם בהליכתם למצרים, שאז היה מספרם מועט בהרבה?

בעלי התוספות על התורה מסבירים זאת כך: עמלק היה מזרע אברהם (שהרי היה מזרע עשיו, בנו של יצחק); וידע עמלק שנגזר על אברהם כי זרעו יהיה גר בארץ מצרים, וממילא, אם יהרוג את יעקב ובניו ברדתם מצרימה, יצטרך הוא עצמו לגלות למצרים (כדי לקיים את הגזירה שנגזרה על זרע אברהם). לכן, חיכה עד היציאה ממצרים...

[ונראה לענין ד תירוץ נוסף – זוהי כל מהותו של עמלק, להתאכזר ולתקוף את החלש (ובדיוק משום כך בדיוק מצווה התורה למחותו). ביציאתם ממצרים, היו בני ישראל חלשים ויגעים, ואף לא היו בעלי מלחמה, אלא ההיפך מכך - בעלי כניעות האופיינית לעבדים (כדבריו הידועים של האבן עזרא⁹), ולכן מבחינתו של עמלק הייתה זו עילה לפריקת אכזריותו; מה שאין כן בהליכתם, מצבם היה שונה].

⁸ הרב זקס מאריך במאמר זה להסביר את הרלוונטיות שלו לימינו, כשעל הפרק עומדת עשיית שלום עם גופי טרור רצחניים למיניהם: "התורה שולחת כאן מסר רלוונטי מאין כמוהו לעתידם של המערב ובשל החופש עצמו. השלום אפשרי, רומז משה, אפילו עם מצרים ששעבדה אותנו וניסתה להכחידנו. אבל השלום אינו אפשרי עם אלה התוקפים עם שנראה להם חלש, ושוללים מעמם שלהם את החופש שהם מתיימרים לחום למענו. החופש תלוי ביכולת שלנו לזכור... את פניו של עמלק המלווים את ההיסטוריה מאז ועד היום, ואם צריך – גם להילחם בה".

⁹ ידועים דבריו של האבן עזרא (יד, יג, על המילים "ויאמר משה אל העם, אל תיראו"), המתייחסים לפחדם של ישראל מהמצרים על שפת הים: "יש לתמוה, איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם, ולמה לא יילחמו על נפשם ועל בניהם? התשובה, כי המצרים היו אדוניים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים, ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להילחם עם אדוניו? והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה, הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט, ולולי תפילת משה היה חולש את ישראל". כלומר, בני ישראל פיתחו תודעה של כניעה ועבדות, ולכן פחדו מהמצרים על אף שמבחינה פיזית ומספרית יכלו להשיב מלחמה.